

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ

Година ХСII

Бр. 1-2/2019.

YU ISSN 0021-2652

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ ЦРНЕ ГОРЕ

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА
И
ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА ЦРНЕ ГОРЕ

Година ХСII

1-2

*Због прекида у излажењу часописа средином 2015. године,
овај број штампан је у првој половини 2020.*

ПОДГОРИЦА
2020.

ЧЛАНЦИ

Antal MOLNÁR*

DVA NEOBJAVLJENA IZVJEŠTAJA BARSKOG NADBISKUPA MARINA BICIJA O SRBIJI I ALBANIJI (1622)**

ABSTRACT: *The paper analyzes and publishes two previously unknown reports (1622) of the Archbishop of Bar, Marino Bizzi, one of the most prominent representatives of Balkan missionary prelates before 1622. From these documents, it can be seen that Bizzi was predominantly a representative of the old missionary concept, which placed hopes in the conversion of Eastern Christians. In these plans he had the support of the Congregation of the Council.*

KEYWORDS: *Early modern Catholicism, Catholic Missions, Marino Bizzi, Archbishopric of Bar, Montenegro, Serbia, Albania, Ottoman Empire, Congregation of Propaganda Fide, Congregation of Council, Roman inquisition.*

Arhiv vrhovnog misionarskog tijela Svete stolice, rimske Kongregacije za širenje vjere (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) sve do danas sačuvan je gotovo u cjelini, što predstavlja pravu rijetkost. Pored širenja vjere, najvažniji zadatak kongregacije bila je organizacija duhovničkebrige o katoličkim manjinama koje su živjele u evropskim protestantskim zemljama i na području Osmanskog carstva, pa njeni arhivski dokumenti (uz one iz Istanbula, Venecije i Beča) predstavljaju prvorazredne izvore za izučavanje istorije Balkana pod Osmanlijama u 17-18. stoljeću.¹ Ta izuzetno bogata zbirka

* Autor je direktor Instituta za istoriju u Istraživačkom centru za humanističke nauke Mađarske akademije nauka i vanredni profesor na Eötvös Loránd Univerzitetu u Budimpešti.

** Ova studija je podržana istraživačkim projektom NKFIH K-12923: „Hrišćanstvo i islam. Na raskršću križarskog rata i suživota, 16-17. vijek”.

¹ O tom pitanju vidjeti najnovije radove autora ovog članka: A. Molnár, *Confessionalization on the Frontier. The Balkan Catholics between Roman Reform and Ottoman Reality*, INTERADRIA Culture dell'Adriatico 22, Roma, 2019.

nije nepoznata ni istoričarima zemalja Zapadnog Balkana i Crne Gore, pa su iz njene građe objavljeni brojni izvori koji sadrže izuzetno vrijedne izvještaje o istoriji naselja Crnogorskog primorja te crnogorskih, srpskih i albanskih župa pod jurisdikcijom Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije.²

Od arhivske građe kroz stoljeća zagubilo se samo nekoliko svezaka, koji su uz dosta sreće dospjeli u druge rimske zbirke. Znamo za više takvih „zalutalih” spisa. Među latinskim rukopisima Vatikanske apostolske biblioteke nalazi se i onovremena prepisana knjiga, koja je vrlo vjerovatno bila u vlasništvu nekog kardinala i člana kongregacije, a sadrži prepise i izvode iz brojnih izvještaja i stručnih mišljenja, prenstveno o sjevernoevropskim misijama.³ Tako su iz arhiva Kongregacije za širenje vjere u Biblioteku Vallicelliana dospjela četiri spisa o pripremama za objavljivanje *ilirskih* liturgijskih knjiga (1626-1627), od kojih je tri – još iz arhiva Kongregacije – objavio Euzebij Fermeđzin.⁴ Istom nizu pripada i knjiga u kojoj se skrivao duži izvještaj predstavljen u ovoj publikaciji. Rukopis uvršten u latinske kodekse Ottobonijeve zbirke Vatikanske apostolske biblioteke⁵ obuhvata dokumente o djelovanju Kongregacije za širenje vjere u razdoblju između 1622. i 1639. godine.⁶ Svezak je možda upravo bio u vlasništvu sekretara kongregacije, Frančeska Ingolija, ključne osobe istorije katoličke misije, na što ukazuje činjenice da manjim dijelom sadrži prepisku i izvještaje iz prve faze života kongregacije, a većim dijelom Ingolijeve zapise, ponajprije nacрте dopisa. Rukopis je u biblioteku porodice Ottoboni najvjerovatnije dospio posredstvom Pietra Ottobonija, kasnijeg pape Aleksandra VIII (1689-1691), koji je kao kardinal dugo bio član kongregacije i učestvovao u skoro svim njenim sjednicama.⁷ U bibliotečkim

² Najvažniji objavljeni izvori o istoriji Crne Gore iz arhiva Kongregacije za širenje vjere: E. Fermeđzin, Izprave god. 1579-1671 tičuće se Crne Gore i stare Srbije, *Starine JAZU* 25 (1892) 164-200; P. Bartl, *Quellen und Materialien zur albanischen Geschichte im 17. und 18. Jahrhundert*, I-II, Albanische Forschungen 15, 20, München, 1975-1979; M. Јачов, *Спису Конгрегације за пропаганду вере у Риму о Србима 1622-1644*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа. II одељење XXVI, Београд, 1986; Isti, *Le missioni cattoliche nei Balcani durante la guerra di Candia (1645-1669)*, I-II, Studi e Testi 352-353, Città del Vaticano, 1992; Isti, *Le missioni cattoliche nei Balcani tra le due guerre: Candia (1645-1669) Vienna e Morea (1683-1699)*, Studi e Testi 386, Città del Vaticano, 1998.

³ Biblioteca Apostolica Vaticana (dalje BAV), Vaticani Latini (dalje Vat. Lat.) cod. 6696.

⁴ Današnji arhivski znak spisa: Biblioteca Vallicelliana (Roma) Ms. Z 80. nr. 6. Objave: E. Fermeđzin, Listovi o izdanju glagolskih crkvenih knjiga i o drugih književnih poslovih u Hrvatskoj od god. 1620-1648, *Starine JAZU* 22 (1890) 1-40, 14-17, 19-20.

⁵ O stvaranju fonda vidjeti: J. Bignami Odier, *Premières recherches sur le fonds Ottoboni*, Studi e Testi 245, Città del Vaticano, 1966, 9-21; *Guida ai fondi manoscritti, numismatici, a stampa della Biblioteca Vaticana*, I, Dipartimento Manoscritti, Studi e Testi 466, a cura di F. D’Aiuto-P. Vian, Città del Vaticano, 2011, 446-455.

⁶ BAV Ottoboniani Latini (dalje Ottob. Lat.) cod. 2536.

⁷ J. Metzler, Die Kongregation in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts, *Sacrae Cong-*

spisima balkanske misije uz ovdje objavljene izvještaje zastupa nekoliko kotorskih (luštičkih) dopisa i izvještaj skadarskog biskupa Dominika Andriašija.⁸

Balkanski izvještaji Marina Bicija

Ličnost i aktivnosti barskog nadbiskupa Marina Bicija (Marina Bizzi-ja ili Bize) naročito su važne za istoriju balkanskih misija u 17. vijeku, i to zbog više razloga. Bici prije svega pripada naraštaju balkanskih misionara koji su djelovali u decenijama koje prethode osnivanju Kongregacije za širenje vjere, u vrijeme papa Klementa VIII(1592-1605) i Pavla V (1605-1621). Tokom tih godina već se višestruko naziru razvojne smjernice razdoblja nakon 1622. godine: misionarskim aktivnostima upravljaju manje-više konkretna, ovlašćena tijela Svete stolice, povremeno pod ličnim nadzorom pape, ali se istovremenoprimećuje i nedostatak misionarske kongregacije, koja bi širenje vjere koordinirala prema jedinstvenim načelima.

Slično svojim savremenicima, i Bici se suočavao sa svim ozbiljnim teškoćama prelaznog razdoblja, a njegova važnost i cijenjenost mogu se najprije pripisati vrlo detaljnim i dokumentima potkrijepljenim zapisima o svom poslovnom putovanju po Albaniji i Srbiji 1610. godine, kojima se istorijska nauka služi već oko dva stoljeća.⁹ Njegov izvještaj prvi je iščitavao Daniele Farlati, autor do sada možda najopsežnije istorijske sinteze Balkan-

regationis de Propaganda Fide Memoria Rerum, (350 anni a servizio delle missioni 1622-1972), I/1, (1622-1700), ed. J. Metzler, Rom-Freiburg-Wien, 1971, 244-305, 248-249. Druga knjiga (BAV Ottob. Lat. cod. 1941) koja sadrži misionarske spise u rukopisni knjižnički fond vjerovatno je takođe uvrštena posredstvom Pietra Ottobonija; njezine dokumente albanske tematike objavio je Karlo Horvat: K. Horvat, Novi historijski prilozi za Albanije iz rimskih arhiva, *Vjesnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog zemaljskog arkiva* 12 (1910) 79-106, 163-185, 242-244, *Vjesnik Kr. državnog arkiva u Zagrebu* 7 (1938) 42-60.

⁸ Andriašijev izvještaj sačuvan je u prepisu iz istog razdoblja (Skadar, 4. juna 1623.): BAV Ottob. Lat. cod. 2536, fol. 332r-334v. Autograf izvještaja: Archivio storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o de „Propaganda Fide” (dalje APF) Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (dalje SOCG) vol. 262, fol. 129r-131r. Objava teksta izvještaja: I. Zamputi, *Relazione mbi gjendjen e Shqipërisë veriore e të mesme në shekullin XVII, I, (1610-1634)*, Burime dhe Materiale për Historinë e Shqipërisë 3, Tiranë, 1963, 320-326.

⁹ Današnji arhivski znak vizitacijskog zapisnika: BAV Barberiniani Latini (dalje Barb. Lat.) cod. 5334. Svezak je vrlo lijepo ispisani rukopis-čistopis in octavo opsega 75 folija. Istoričari 19. stoljeća još su ga citirali prema starim rednim brojevima Biblioteke Barberini, pod inventurnim brojem 1160. Jezgro biblioteke Barberini predstavljala je zbirka knjiga i rukopisa pape Urbana VIII i njegovog nećaka Francesca Barberinija. Biblioteka koja se nalazila u palati Barberini uz Vatikansku biblioteku vrijedila je za najvažniju rimsku zbirku knjiga. Papa Leon XIII. 1902. otkupio ju je za Vatikansku biblioteku. L. Pásztor, *Guida delle fonti per la storia dell'America Latina negli archivi della Santa Sede e negli archivi ecclesiastici d'Italia*, Collectanea Archivi Vaticani 2, Città del Vaticano, 1970, 597; *Guida ai fondi manoscritti n. d.*, I, 336-340, 344-347.

skog poluostrva, koji u VII tomu svog monumentalnog djela *Illyricum Sacrum*, u poglavlju o Barskoj nadbiskupiji donosi izvode iz Bicijevih zapisa.¹⁰ Farlati se, međutim, ne poziva na izvore, no njegov tekst nadbiskupove aktivnosti i događaje vizitacije nesumnjivo prikazuje prema knjizi Bicijevih zapisa, gotovo u obliku latinske redakcije italijanskog izvora, a usto od dvadeset pet dokumenata koje je prepisao Bici sedamnaest donosi u prevodu na latinski jezik. Izvještaj kroz kratki izvod u svom čuvenom djelu prikazuje i Leopold von Ranke,¹¹ a koristi ga i Ludwig von Pastor u svojoj opsežnoj historiji papstva pri razmatranju balkanskih odnosa na početku 17. vijeka.¹² Do danas mjerodavno izdanje zapisa vezuje se za Franju Račkog.¹³ Znameniti hrvatski historičar rukopis je pronašao u Biblioteci Barberini tokom historijskih istraživanja u Rimu, nakon čega ga s vrlo kratkim predgovorom objavljuje 1888. godine.¹⁴ Na tragu objave Račkog, bez upoznavanja izvornog spisa izvor je objavio i albanski historičar Injac Zamputi (publikacija osim italijanskog izvornika sadrži i tekst na albanskom),¹⁵ a Arhivsko odjeljenje u Budvi nedavno je objavilo i prevod izvještaja na srpski jezik, očito za potrebe lokalnih historijskih istraživanja.¹⁶ Zaključke o izvještaju u zasebnoj studiji iznosi

¹⁰ D. Farlatus, *Illyricum Sacrum*, VII, Venetiis, 1817, 109-123.

¹¹ L. von Ranke, *Serbien und die Türkei im neunzehnten Jahrhundert*, Leipzig, 1879, 539-540. Rankeova (prema mojim saznanjima zaboravljena) zasluga je skretanje pažnje na izvještaje rimskih poslanika i vizitatora, tih do tada potpuno nepoznatih izvora za izučavanje historije Istoka. Na istom mj. 538.

¹² L. von Pastor, *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*, I-XVI/3, Freiburg i. Br., 1886-1933, XII, Freiburg i. Br., 1927, 268-269.

¹³ F. Rački, Izvještaj barskoga nadbiskupa Marina Bizzia o svojem putovanju god. 1610 po Arbanaskoj i staroj Srbiji, *Starine JAZU* 20 (1888) 50-156.

¹⁴ U svojoj - inače izvrsnoj - publikaciji Rački očito usljed nepažnje prepisivača spaja potvrdu sapsko-sardskog biskupa Nicola Bianchija (Mieti, 7. augusta 1610) s datumom potvrde sofijskog biskupa Petra Zlojutrića (Prokuplje, 17. oktobra 1610), izostavljajući na taj način potvrdu bugarskog premeta. F. Rački, *Izvještaj n. d.*, 146-147. i BAV Barb. Lat. cod. 5334, fol. 66v-67r. Taj dokument važan je i stoga što o rečenom biskupu do danas nema previše poznatih zapisa. Tekst Zlojutrićeve potvrde: „Fede della visita di Servia. Noi fra Pietro Salinate per la gratia di Dio e della Santa Sede Apostolica vescovo di Sofia facciamo fede con le presenti nostre, qualmente l'illustrissimo et reverendissimo monsignor Marino Bizzi arcivescovo d'Antivari etc. con molti suoi travagli, spese et incomodi ha visitato con molto zelo e charità e sodisfazione comune di questi popoli quasi tutti i luochi di questo regno di Servia, dove ha potuto arivar stante la presente sua infirmità e pericoli quotidiani degli assassini di strada; havendo per tutto lasciato buoni e santi ordini per beneficio di quest'anime. E per fede della verità habiamo voluto far le presenti sottoscritte di nostra propria mano e sigillate col nostro solito sigillo. Fatto in Procupie, alli 17 ottobre 1610. Ita est fr. Petrus episcopus qui supra. Locus + sigilli.” BAV Barb. Lat. cod. 5334, fol. 67r. Objava Zlojutrićeve dopisa Rimskoj Inkviziciji: A. Molnár, Anfänge der Mission der bosnischen Franziskaner in Bulgarien an der Wende des 16-17. Jahrhunderts. Petar Zlojutrić und die Römische Inquisition, *Bulgarian Historical Review* 34 (2006/3-4) 243-265, 255-264.

¹⁵ I. Zamputi, *Relazione n. d.*, I. 48-241.

¹⁶ M. Бици, *Искушења на путу по Црногорском Приморју, Албанији и Србији 1610.*

Georg Stadtmüller,¹⁷ a zahvaljujući objavama Račkog ili Zamputija zapis su koristili brojni istraživači onovremene balkanske istorije.¹⁸

Marin Bici rođen je oko 1565. na ostrvu Rabu, u bogatoj plemićkoj porodici koja je vjerovatno imala albanske korijene.¹⁹ Nakon studija prava i sticanja doktorata unapređen je u dužnost dekana rapske katedrale. Papa Pavle V 9. februara 1608. imenuje ga za barskog nadbiskupa i budvanskog administratora.²⁰ Nakon posvećenja putuje u Mletke, kako bi pribavio dozvolu senata za djelovanje u Budvi. Usput u Dubrovniku neuspješno posreduje u sukobu Dubrovčana i Budvana koji je završio ubistvom. U budvansku rezidenciju stiže 20. avgusta, gdje će se, uz brigu o vjernicima i uvodnje norme katoličke obnove, prvenstveno baviti pripremama za pokatoličavanje oko 5000 srpskih pravoslavaca u Paštrovićima. Zbog toga tijesno je saradivao s kotorskim mletačkim providurom Frančeskom Morosinijem, prvenstveno u interesu sprečavanja nametanja jurisdikcije (ubiranja desetine) Pečke patrijaršije. Budvanski sveštenik Frančesko Skoroveo sa svojim sljedbenicima od samih početaka nadbiskupa je doživljavao kao konkurenciju, praktično spriječivši Bicijeve unionističke težnje. Carigradsku dozvolu za ulazak na osmansku teritoriju čekao je skoro godinu: sultanski ferman, kojim se priznaje za duhovnog vođu katolika i omogućava mu se obilazak vjernika, primio je 20. septembra 1609. godine.²¹

U januaru 1610. s osmočlanom pratnjom upućuje se iz Budve u Bar, gdje ga osim katolika, zahvaljujući miru sklopljenom s Mlecima, s velikim počastima dočekuju i osmanske vlasti. Njegov izvještaj podnesen papi Pavlu V predstavlja možda najvažniji opis jugozapadnog Balkana na početku 17.

године, Библиотека “Анали Будве,” превод с италијанског, предговор и напомене Никола Вучковић, Будва, 1985.

¹⁷ G. Stadtmüller, *Die Visitationsreise des Erzbischofs Marino Bizzi, Serta Monacensia Franz Babinger zum 15. Januar 1951 als Festgruss dargebracht*, hrsg. H. J. Kissling-A. Schmaus, Leiden, 1952, 184-199.

¹⁸ Ovdje ukazujem jedino na odgovarajući dio srpske monografije o balkanskim katolicima: Јован Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, САН Посебна издања CLV, Одељење друштвених наука, Нова серија 3, Београд, 1950, 19, 23-24.

¹⁹ Navedena biografska skica osim Bicijevog izvještaja te citiranih Farlatijevih i Stadtmüllerovih radova temelji se na sljedećem sažetku: D. Caccamo, Bizzi, Marino, *Dizionario Biografico degli Italiani*, X, Roma, 1968, 742-744.

²⁰ P. Gauchat, *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, IV. 1592-1667, Monasterii, 1935, 86.

²¹ Dugo čekanje pored nedostatka sultanove dozvole prouzrokovalo je i kašnjenje papških ovlašćenja (ovlašćenja za dodjelu odrješena dobavljačima oružja paganima, otimačima dobara brodolomnika i nepropisno zaređenih klerika), kako je to istaknuo u dopisu kardinalu Scipionu Borgheseu: Bici - Scipione Borghese, Budva, 20. januara 1609. Archivio Apostolico Vaticano (dalje AAV) Fondo Borghese ser. III. vol. 7b, fol. 323rv. Mjesec dana kasnije umjesto sebe u posjetu albanskim vjernicima šalje arhidakona Teodora Pasqualija. AAV Fondo Borghese ser. III. vol. 47c, fol. 251r.

vijeka. Bici je znao važnost svog izvještaja, pa nije bez razloga isticao kako vrijednost njegovog zapisa ne zaostaje za vrijednošću godišnjih izvještaja isusovaca iz Indije.²² Pored opšteg stanja osmanskih pokrajina, prvenstveno prikazuje bijednu situaciju u kojoj su se nalazile katoličke zajednice Albanije i Južne Srbije, posebno propadanje albanskih gradova, nezaustavljivu islamizaciju i kriptohrišćanstvo koje je prožimalo narodnu pobožnost. Rješanjem je nesumnjivo smatrao povećanje broja učenih sveštenika, hvalio je rad franjevacu opservanata i zdušno se zalagao za obnovu albanskog sveštenstva u tridentinskom duhu. U Budvu se vraća u jesen 1610, au februaru 1611. već se nalazi u Rabu, odakle odlazi u Rim, gdje će narednu deceniju provesti u okruženju kardinala Đulija Savelija. Upustio se u dugu polemiku s prizrenskim biskupom Petrom Katićem (1618-1622) o jurisdikciji nad srpskim crkvama, koju na kraju rješavaju Katićeva smrt (1622), Bicijeve ostavka (1624) i podređivanje svih srpskih crkava jednom velikodostojniku, barskom nadbiskupu Pjetru Masarekiju (1624).

Nadbiskupovi sukobi

Novootkriveni spisi Vatikanskog tajnog arhiva bacaju novo svjetlo na detalje Bicijeve prilično dobro dokumentovane i obrađene karijere. Početkom 17. vijeka aktivnosti imenovanih misionarskih prelata (pored Bicija između ostalih sofjskog biskupa Petra Zlojutrića, skradinskog biskupa i bosanskog administratora Antuna Matića, a kasnije i prizrenskog biskupa Petra Katića) obilježili su brojni sukobi: njihovo prihvatanje kod lokalne crkvene i svjetovne elite nije išlo bez teškoća. Više biskupa sukobilo se s dubrovačkim trgovcima i njihovim kapelanima koji su se pribojavali gubitka povlastica te bosanskim franjevcima.²³ Članovi novog naraštaja prelata, naime, u duhu rimske centralizacije i tridentske obnove odlučno su se umiješali u život crkvenih struktura koje su već decenijama nesmetano djelovale pod osmanskom vlašću ili uz mletačku granicu, čemu su se one oštro suprotstavljale.

Ranije pomenuti budvanski sveštenik Frančesko Skoroveo Bicijeve aktivnosti vjerovatno je smatrao preprekom na putu ka vraćanju budvanske biskupije i svom biskupskom imenovanju, pa je svim silama sprečavao njegov rad.²⁴ Bici je zbog jednog rapskog dekanskog i kanoničkog beneficija ušao u težak sukob i sa splitskim nadbiskupom Mark' Antoniom de Dominisom (tada već optuženim za herezu), čije mu je zadržavanje - s obzirom na siromaštvo njegove biskupije među paganima - odobrio papa. Rapski biskup na pritisak splitskog nadbiskupa taj je beneficij dodijelio njegovom bratancu Nikoli de

²² F. Rački, *Izvještaj n. d.*, 52.

²³ A. Molnár, *Confessionalization n. d.*, 33-44.

²⁴ F. Rački, *Izvještaj n. d.*, 58-62; Бици, *Искушења на путу n. d.*, 8-9.

Dominisu, a svoju odluku povukao je tek nakon što se bratancu rodilo nezakonito dijete. Nadbiskup de Dominis nakon toga borbu za beneficij nastavlja na Apostolskoj datariji, a Bici je zatražio posredovanje pape Pavla V, skrenuvši pri tome pažnju Svete stolice na antirimski rukopis svog splitskog kolege.²⁵

Ipak, najviše teškoća imao je s vjernicima pod osmanskom vlašću, barskim katoličkim građanima i albanskim biskupima; tako je ponajviše zahvaljujući njihovom otporu prije početka putovanjamorao u Budvi čekati gotovo 16 mjeseci.²⁶ Odmah po dolasku u Mletke nadbiskup je barskim vjernicima uputio pastirsko pismo, zatraživši od vikara Frančeska Lombardijera da kod lokalnih osmanskih vlasti pripremi njegov dolazak.²⁷ Uskoro se pokazalo kako problem rezidencije – za koji je Bici upravo zbog mira između Mletaka i Visoke porte mislio da će se lako riješiti – predstavlja nesavladivu teškoću. Iz nadbiskupove korespondencije s njegovim stvarnim vikarom, Frančeskom di Lukom saznajemo kako su se Barani pozivajući se na otpor turskih vlasti zapravo suprotstavljali njegovom dolasku, a pastirsko pismo na slovenskom jeziku ih je uvrijedilo, jer su mislili da ih nadbiskup smatra neznalica; preporučili su mu da slično svojim prethodnicima ostane na mletačkoj teritoriji.²⁸ Na najvažniji razlog, međutim, Bici ukazuje u gore citiranom pismu upućenom kardinalu Scipionu Borgezeu: nakon osmanske okupacije (1571) barski katolici su na temelju povlastica dobivenih od osvajača prisvojili crkvenu imovinu, koju bi po nadbiskupovu dolasku morali vratiti.²⁹ Takva, za Osmansko carstvo poprilično neuobičajena situacija nastala je zatošto su Barani, tačnije mletački branitelji grad predali Osmanlijama bez otpora,³⁰ a zauzvat Pertev-paša 1571. i sultan Murat III 1575. njihove povlastice potvrđuju

²⁵ Bici - papa Pavao V, Mleci, 14. aprila 1612. BAV Boncompagni-Ludovisi cod. E 23 fol. 225rv. Istrage pokrenute protiv De Dominisa od strane Svetog Oficija počele su tek 1616. I. Golub, Marko Antun de Dominis u Arhivu Svetog oficija, *Marko Antun de Dominis splitski nadbiskup, teolog i fizičar*, Bibliotek knjiga mediterana 42, ur. V. Tudjina, Split, 2006, 161-200, 163-168.

²⁶ Bici u dopisu upućenom 24. aprila 1609. kardinalu Scipionu Borgheseu građane Bara okrivljuje da su spriječili njegovo useljenje u rezidenciju. AAV Fondo Borghese ser. III. vol. 47c, fol. 245rv. Uz svoj podnesak prilaže prepise korespondencije s barskim i albanskim biskupima: na istom mj, fol. 247r-251r.

²⁷ Bici - Francesco Lombardier, Mleci, 12. jula 1608. Na istom mj, fol. 247r.

²⁸ Barski vikar Francesco di Luca - Bici, Bar, 20. augusta i 16. oktobra 1608; Bici - Francesco di Luca, Budva, 18. oktobra 1608. Na istom mj, fol. 247r-248r. Sličan dopis 19. oktobra primio je i od tri barska patricija (Zorzija Nasachija, Antonia Proculiana i Hieronima Bazana): na istom mj, fol. 248r. Predstavljanje barskih patricijskih obitelji u 15-17. stoljeću: S. Marković, U kripti suetoga posluxa: povijest barske patricijske familije Samuelis, *Povijesni prilozi* 37 (2009) 191-215, 193. Vidjeti još: Isti, *Barski patricijat*, Bar, 1995.

²⁹ Na to ih poziva u pismu izuzetno miroljubiva tona: Bici - stanovnici Bara, Budva, 17. februara 1609. Na istom mj, fol. 250v-251r.

³⁰ Za detalje vidjeti: F. Kesterčanek, Pad grada Bara u turske ruke 1571 god. Prema mletačkim svjedočanstvima u Drž. notarijatu u Dubrovniku, *Istorijski zapisi* 13/17 (1960) 565-572.

ahdnamom.³¹ Prvim odredbama Pertev-pašine i potvrđujuće sultanske ahdname izriče se nedodirljivost gradskih crkvenih beneficija (prema terminologiji osmanske diplome crkvenih i nadbiskupskih vakufa), čime se ta dobra u formi hrišćanskih vakufa ostavljaju u vlasništvu katoličke zajednice.³²

Bici će ubrzo shvatiti da mu je za postizanje cilja, to jest zaposjedanje sjedišta i djelovanje na osmanskoj teritoriji potrebna neposredna dozvola Carigrada. Da bi dobio dozvolu s jedne strane angažovao je barskog emina Karstofala Damianija, a s druge strane mletačkog baila Simonea Kontarinija i rapskog otpadnika Mahmud-agu, koji se uzdigao u dužnost glavnog konjušara. Nadbiskup je zahtijevao slobodnu jurisdikciju i vizitaciju (poslovna putovanja) na teritoriji Srbije, Albanije i Bugarske, bez intervencija srpskih episkopa i osmanskih vlasti.³³ Sultanov ferman, koji ga priznaje kao biskupa franačkog naroda i predstavnika sveštenika i monaha i omogućava slobodno djelovanje prema vlastitim zakonima uručen mu je u septembru 1609. godine; dobio je punu nadležnost nad brakovima i razvodima, a mogao je uživati i u prihodima koje su ostvarivali njegovi prethodnici.³⁴

³¹ V. Boškov, Ahd-nama Murata III. stanovnicima Bara iz 1575. godine, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 28-30 (1977-1979) 279-285. Osmanski vladari ahdname, povelje s povlasticama obično su izdavali stranim državama ili (muslimanskim ili kršćanskim) zajednicama unutar Carstva. Ahdnamu koja slična barsku ranije su dobili Dubrovnik (najranije: 1430, 1442), Galata (1453), Khios (1559) ili bosanski franjevci (1463). S. Papp, The System of Autonomous Muslim and Christian Communities, Churches and States in the Ottoman Empire, *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, The Ottoman Empire and its Heritage. Politics, Society and Economy 53, ed. by G. Kármán - L. Kunčević, Leiden-Boston, 2013, 375-419. Velikodušnost Osmanlija bila je samo djelimična: nadbiskup Giovanni Bruni koji je predvodio misu u katedrali na dan ustoličenja izvučen je u svečanom ornatu pred crkvu i obješen. F. Kesterčanek, *Pad grada Bara n. d.*, 567.

³² V. Boškov, *Ahd-nama Murata III. n. d.*, 280. Ostvarenje privilegija kod lokalnih osmanskih vlasti početkom 17. stoljeća već je bilo opterećeno teškoćama. V. Vinaver, Privilegija grada Bara, *Istorijski zapisi* 15/19 (1962) 62-65, 64-65.

³³ Emin Carstofalo Damiano - Bici, Bar, 22. novembra 1608; Bici - mletački bailo Simon Contarin, Budva, 10. decembra 1608. (ponovno dostavljeno: 11. februara i 19. aprila 1609); Bici - Mahmud-aga, Budva, 10. decembra 1608. (ponovno dostavljeno: 18. aprila 1609). AAV Fondo Borghese ser. III. vol. 47c, fol. 248v-249v. Svojih nastojanja prisjeća se i u izvješću: F. Rački, *Izvjestaj n. d.*, 62-63. Zanimljiv je i dopis Mahmud-agi u kojem nastoji pobuditi otpadnikovo domoljublje (Mahmud-agu uhitili su obrovački Turci 1571. kad je imao osam godina): „...per la memoria che pur deve tener ancora della sua patria...”, i prisjeća se ponosa Rabljana zbog visoke časte koju je postigao njihov sunarodnjak: „... se mi farà gratia di raccomandarmi anco in questo a questi signori che governano, per il che oltre che mi darà occasione di laudarmi de suoi favori ai nostri patriotti d'Arbe, i quali tutti hanno allegrezza de suoi honori e grandezze, obbligarà la persona mia e di tutta casa mia perpetuamente.” Na istom mj, fol. 249r.

³⁴ Italijanski prijevod: F. Rački, *Izvjestaj n. d.*, 63-64; latinski prijevod: D. Farlatus, *Illyricum Sacrum n. d.*, VII, 112-113. Iz Budve u Bar polazi početkom januara 1610. F. Rački, *Izvjestaj n. d.*, 65.

Slično građanima njegovog sjedišta nabiskup nije oduševljavao ni svoje sufraganske biskupe. Barska nadbiskupija, nasljednica drevne dukljanske nadbiskupije djelovala je s prekidima od druge polovine 11. stoljeća kao mitropolija srpskih i sjevernoalbanskih biskupija; njezini prelati od 15. vijekane nose titulu primasa Srbije, koji je papa Klement VII službeno priznao u buli izdanoj 1524. godine.³⁵ U skladu s tim Bici je u jesen 1608. o svom dolasku izvijestio prelate svoje nadbiskupije, sapskog i stefanskog biskupa te leškog i skopskog vikara. Primaoci nisu odgovarali mjesecima, niti su se izjašnjavali o indulgenciji koja je dostavljena radi objave. Na Bicijevo negodovanje konačno se u februaru iz Bara javiosapski biskup Nikolo Bjanki, no ni on nije pristao da nabiskupa pozdravi na mletačkoj teritoriji, već je radije pričekao dozvolu iz Carigrada i vizitaciju.³⁶

Bicijevi izvještaji iz 1622. godine

Kongregacija za širenje vjere odmah nakon svog osnivanja počela je da prikuplja informacije o misionarskom području, tražeći prvenstveno od nuncija i misionarskih biskupa opširne informacije o vjerskim odnosima na njihovoj teritoriji. Zahvaljujući tome u Rim su pristizali brojni izvještaji iz osmanske Ugarske i s Balkanskog poluostrva, tvoreći (uz apostolske vizitacije Petra Masarekija) ishodište balkanske misionarske politike nove kongregacije Svete stolice.³⁷ U taj niz ubraja se i ovdje objavljen izvještaj Marina Bicija, koji je u proljeće 1622, samo nekoliko mjeseci nakon osnivanja nove rimske kongregacije podnio opširan izvještaj o odnosima na području nadbiskupije.³⁸

U uvodu svog zapisa nadbiskup određuje granice svoje jurisdikcije, koje su praktično obuhvatale južni dio Balkanskog poluostrva, to jest Make-

³⁵ Najnoviji historiografski pregled istorije nadbiskupije: A. Gulin, Srednjovjekovna Barska (nad)biskupija i kaptol, *Hrvatsko-crnogorski dodiri/Crnogorsko-hrvatski dodiri: Identitet povijesne i kulturne baštine crnogorskog primorja. Zbornik radova*, ur. L. Čoralić. Zagreb, 2009, 107-125. Klasična obrada ovog pitanja: M. Faber, Das Recht des Erzbischofs von Antivari auf den Titel Primas von Serbien, *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Herzegovina* 11 (1909) 342-368. Primaska prava barske nadbiskupije balkanski klerici početkom 17. stoljeća već smatraju opšteprihvaćenom činjenicom. Tako o njoj govori i sofijski biskup Ilija Marini u zapisniku sačinjenom prilikom kanonskog ispitivanja Pietra Massarecchija (u Rimu, 6. augusta 1624): „So bene che detto arcivescovato è primato della Servia, et così sempre in quelli paesi l'ho inteso chiamare.” AAVDataria Apostolica (dalje Dataria Ap.), Processus Datariae vol. 3, fol. 566rv.

³⁶ Bicijev dopis biskupima i vikarima: AAV Fondo Borghese ser. III. vol. 47c, fol. 249v-250v.

³⁷ A. Molnár, *Le Saint-Siège, Raguse et les missions catholiques de la Hongrie Ottomane 1572-1647*, Bibliotheca Academiae Hungariae - Roma, Studia 1, Rome-Budapest, 2007, 192-198.

³⁸ Vidjeti na kraju članka: Vrela 2. Karakteristično je što ovaj izvještaj prema mojim saznanjima citira jedino Pastor u svojoj grandioznoj istoriji papstva: L. von Pastor, *Geschichte der Päpste n. d.*, XIII/2. Freiburg i. Br., 1929. 746.

doniju, Albaniju, Srbiju i Bugarsku; drugim riječima u njegovoj nadležnosti nalazilo se područje omeđeno Grčkom, Trakijom, Vlaškom, Ugarskom, Dalmacijom i Jadranskim morem. Njegovi izvještaji sa putovanja istovremeno nesumnjivo potvrđuju da je na osnovu neposrednih iskustava poznao samo jugoistočni dio Balkanskog poluostrva (to jest Albaniju i Južnu Srbiju), nije uspio obići sjevernu Srbiju i Bugarsku, dok Bosnu uopšte ne spominje. U prvom dijelu svog zapisa iznosi podatke o vjerskom sastavu stanovništva, govoreći kako južni Balkan nastanjuju muslimani (koje prema ustaljenoj terminologiji onog vremena naziva Turcima), Jevreji, pravoslavci i katolici. O potonjima ima visoko mišljenje i veliča njihovu revnost, o kojoj svjedoče njihova безусловna poslušnost papi istrogi post, koji ih je navodio da se uveče uzdržavaju od jela te petkom izbjegavaju mliječne proizvode i jaja, a kada bi susretali sveštenika pozdravljali bi ga rukoljubom. U brojčane procjene upušta se jedino u vezi Albanije: prema tome, broj katolika u 17 bivših dieceza dostizao je gotovo 300.000 duša.³⁹ U Srbiji i Bugarskoj većinsku konfesiju predstavljali su pravoslavci, koji se prema Biciju ekspanzivno šire na štetu katolika. Broj albanskih katolika nadilazio je ukupan broj pravoslavnih i muslimana, a u nekim djelovima zemlje (u planinskom dijelu sjeverne Albanije i dukađinskoj regiji) živjeli su isključivo katolici, koji u svojoj slobodi nisu očuvali samo vjeru, nego su često izvodili oružane napade na okolna naselja nastanjena muslimanima. Najveći broj muslimana živio je u Makedoniji i Bugarskoj, dok su Jevreji predstavljali većinsko stanovništvo u Solunu.

Bici je pripadao onim „zapadnim” (zapravo, dalmatinskim) posmatračima, koji su Balkan ubrajali među evropske regije s najpovoljnijim prirodnim uslovima, a njegove narode veličali zbog izuzetnih vojničkih vrlina. Smatrao je, međutim, da produžavanje osmanske vladavine za tada još brojne katolike donosi prijetnju islamizacije ili priključenja pravoslavnoj crkvi. Opadanje broja katolika prvenstveno je tumačio neznanjem vjernika, koje jeprouzrokovala malobrojnost i potpuna neobrazovanost sveštenika. Usljed nedostatka škola i knjiga na narodnom jeziku, sveštenstvo koje se služilo samo maternjim jezikom bilo je isključeno iz visokog školstva, pa sveštenici nisu mogli pružati duhovnu podršku svojim vjernicima, a često im je ozbiljnu teškoću predstavljala i sama dodjela sakramenata. Nadbiskup je istovremeno morao trpjeti nekvalitetne sveštenike, bez kojih bi vjernici u cijelosti bili prepušteni ekspanziji islama i pravoslavlja. Među najtežim posljedicama takvog stanja navodi kako je u Albaniji od vremena pape Grgura XIII (1572-1585) islam prihvatilo oko 150 naselja, što je većina doživjela kao spoljni čin

³⁹ Leksikonski pregled srednjovjekovnih albanskih biskupskih sjedišta: L. Tacchella, *Le antiche sedi episcopali latine, greche e bulgare dell'Albania etnica e della Macedonia*, Biblioteca dell'Accademia Olubrense 4, Milano, 1990.

i u duši ostala privržena katoličkoj vjeri. Uz to su se događale i teške zloupotrebe sakramenata: sakrament bolesničkog pomazanja bio je potpuno nepoznat, sakramentalna ženidba sklapala se na turski način, sklopljen je veliki broj mješovitih brakova i brakova među rođacima, muslimanska djeca krštena su zbog praznovjerja, protiv uroka, mise su se služile na neposvećenim ili neispravno posvećenim prenosnim oltarima, jer u crkvama zbog straha da bi Turci mogli spaliti relikvije nije bilo oltara, a nije bilo niti krstionica, kako ih Turci ne bi isprevrtali. Među plemenima dukadinske regije prelazak na gregorijanski kalendar ostvario je uz velike teškoće zbog ustaljenosti starog računanja vremena-istrajavanje na julijanskom kalendaru u brojnim krajevima Osmanskog carstva bilo je jednako s vjernošću staroj vjeri.⁴⁰

Bici je sve lošiju situaciju djelimično pripisivao Svetoj stolici: smatrao je da pomoć iz Rima do tada nije dolazila zato što njegovi znaci za upozorenje nisu shvatani dovoljno ozbiljno. Osim iz duhovničkih pobuda, podršku južnobalkanskih katolika držao je važnom i zbog strateških razloga, jerbi prelazak na islam ovih borbenih katolika nadomak Italije imao teške posljedice za cjelokupno hrišćanstvo. Za unapređenje takvog stanja predložio je tri mogućnosti. U prvom redu u italijanskim školamatrebalo bi osigurati mjesta za seminariste iz najugroženijih krajeva, ili bi papa po uzoru na svog prethodnika Grgura XIII mogao osnovati poseban institut za balkanske mladiće.⁴¹ Bici je smatrao kako bi valjano obrazovani sveštenici po povratku u svoj zavičaj pored efikasne brige o katolicima mogli lako preobratiti i pravoslavce, koji su uostalom živjeli u jednako velikom neznanju. Drugo sredstvo predstavljalo je slanje misionara, barem dok se ne osigura podmladak, u formi lokalnih seminarista. Papa bi na kraju trebalo da popuni prelatske stolice, ako ne imenovanjem novih biskupa, onda povjeravanjem praznih dijeceza susjednim biskupima. Bici je tvrdio da biskupi na Balkanu uživaju golem ugled, u dijecezama koje su imale biskupa zatekao je disciplinu koja nadilazi italijansku.

Bicijev biskupski rad osim siromaštva sputavala je i pohlepa osmanskih činovnika, koji su za svoju blagonaklonost neprestano očekivali darove. Bez spoljne pomoći za biskupa je bilo gotovo nezamislivo da duže boravi na osmanskojteritoriji, osim ako je raspolagao većom privatnom imovinom, budući da su crkvena dobra bila u turskom vlaništvu, a biskupi živjeli od milosrđa siromašnih vjernika. Neizvjesni darodavci nisu bili dovoljni za darove i zaštitu od uznemiravanja, a prijava osmanskim vlastima u takvoj je situaci-

⁴⁰ I. Gy. Tóth, *The Introduction of the Gregorian Calendar and the Turks. (The Investigation of the Bishop of Scardona in 1628)*, „*Quasi liber et pictura.*” *Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára*, ur. Gy. Kovács, Budapest, 2004, 581-588.

⁴¹ Bici je mislio na lauretanski ilirski zavod čije se osnivanje vezuje za papu Grgura XIII (1581).

ji bila jednaka s okončanjem biskupskih aktivnosti, kao što je to Bici iskusio na vlastitoj koži: zbog tog razloga morao je prekinuti vizitaciju, iako je već osigurao rezidenciju i prihode na osnovu carigradske dozvole, koja je tako na kraju propala. Nadbiskup je u svojoj dijecezi živio od porodične imovine, a nakon što su finansijski izvori presušili, morao je da napusti sjedište i vrati se u Rim-iz tog je razloga od Svete stolice zatražio prihode i predložio imenovanje novog nadbiskupa.

Istovremeno s podneskom koji je podnio Kongregaciji za širenje vjere nadbiskup je dostavio jedan kraći spis i Kongregaciji koncila.⁴² To nije bio njegov prvi izvještaj *ad limina*: 1618. već se bio obratio kongregaciji s dužom rekapitulacijom, gdje je praktički sažeo svoje djelovanje u Budvi i posebno, Baru te događaje i iskustva vizitacije sprovedene 1610. godine. Njegov izvještaj *ad limina* iz 1618. zapravo se može smatrati izvodom iz velikog izvještaja iz 1611, au njemu donosi i brojne detalje o pobožnosti katolika u južnoj Srbiji i Albaniji te obiluje pohvalama na račun njegovog vikara u Srbiji, albanskog sveštenika Pjetra Masarekija.⁴³ Izvještaj iz 1622. podnio je preko otpravioca poslova, puno je kraće i njime je zapravo samo htio udovoljiti trogodišnjoj obaveznoj pohoda *ad limina*, pa kongregaciju upućuje na prethodni, detaljni izvještaj.⁴⁴ Upravo zato zanimljivo je ono što ipak želi da saopšti kongregaciji. Iskazuje namjeru o odricanju od službe te od Svete stolice traži penziju i imenovanje nasljednika, smatrajući da je bez prelata i valjano obrazovanih sveštenika južnobalkansko katoličanstvo izloženo velikim opasnostima: prijetnju s jedne strane predstavlja sve veći broj zloupotreba, a s druge strane islamizacija i širenje kriptohrišćanstva. Na kraju pak ističe, kako bi se radi zadržavanja borbenih albanskih katolika, koji su za Italiju među ostalim važni zbog strateških razloga, u Italiji trebali obrazovati sveštenici.

Pouke izvještaja

Ovdje želim da skrenem pažnju na svega tri pouke podnesenih izvještaja. Bici je prije svega jedan od ranih detaljnih hroničara pobožnosti albanskih katolika, koji u svojim zapisima donosi brojne važne podatke o is-

⁴² Vidjeti na kraju članka: Vrela 1.

⁴³ AAV Congregazione del Concilio, *Relationes Dioecesium* vol. 56, fol. 1r-10v. Objavio s mnogo pogrešaka: M. Jačov, *Spisi Tajnog vaticanskog arhiva XVI-XVIII века*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, II одељење XXII, Београд, 1983, 31-40. Predstavljanje izvještaja: L. Tacchella, *Le diocesi dell'Albania nell'epoca posttridentina*, *Studia Borromaiica* 5 (1991) 161-189, 176-180.

⁴⁴ Prema svojoj namjeri Jačov je objavio i dio ovog izvještaja (M. Jačov, *Spisi Tajnog vaticanskog arhiva n. d.*, 42.), istovremeno jedan stav publikacije ne pripada izvještaju iz 1622, već predstavlja kratak sažetak koji je početkom 18. vijeka pridodan popisu spisa u svesku s izvještajima *ad limina* barske nadbiskupije.

lamizaciji latinskih hrišćana i kriptohrišćanstvu, koje je u Albaniji vrijedilo za masovnu pojavu. Kriptokatolici (albanski: *laraman*, to jest mnogobrojni, šaroliki) bili su islamizovani katolici, koji su islam prihvatili samo prividno, primjenjivali propise islama, ali su u svojoj privatnoj sferi i dalje ostali vjerni katoličkoj tradiciji, posjećivali obrede, slavili blagdane i održavali post, poštovali svece i relikvije. Albansko sveštenstvo pa čak i biskupi (kako bi se izbjeglo veće zlo) manje-više su tolerisali takvo ponašanje, nastojeći spolja da muslimanske katolike potvrde u staroj vjeri, uglavnom im dodjeljujući sakramente. Možda je upravo takva tolerantnost crkve dovela do toga da za razliku od ostalih djelova Balkana izuzetno snažan vjerski sinkretizam u Albaniji nije nestao za nekoliko generacija. Rimski i djelimično lokalni crkveni velikodostojnici od početka 18. stoljeća strogo su se suprotstavljali toj pojavi, učestvovanje u sakramentima (svetim tajnama) uslovljavali su javnim poricanjem islama, što su kriptokatolici, a često i njihovi sveštenici odbijali, pa je taj oblik vjerskog prikrivanja u Albaniji opstao sve do 20. stoljeća.⁴⁵

Osim što je izvijestio rimske vlasti o raznovrsnim pojavnim oblicima vjerskog sinkretizma, Bici je tražio rješenje za specifične teškoće s kojima su se suočavali lokalni duhovnici. Nakon posjete nadležnom rimskom tijelu, Kongregaciji Svetog Oficija (to jest Rimskoj inkviziciji koja se u decenijama prije osnivanja Kongregacije za širenje vjere, upravo zbog problema s priznavanjem vjere, koji su se najčešće javljali u nekatoličkim zemljama naglašeno bavila misijama) najteže probleme prouzrokovane islamizacijom i mješovitim brakovima iznio je u četiri tačke.⁴⁶ Prva dva pitanja odnosila su se na dodjelu sakramenata katolikinjama koje su živjele u braku s muslimanima. Rimaska inkvizicija potvrdila je Bicijev popustljiviji stav, omogućivši im slušanje svete mise s ciljem očuvanja katoličke vjere, ali im (u sporazumu s nadbiskupom) ni Inkvizicija nije dopustila učestvovanje u sakramentima. Nadbiskup nije odriješio od grijeha obožavanja one žene udane za muslimane koje su se pozivale na nasilje, što je potvrdila i Inkvizicija, ali je pristao da se obrate ispovijedniku, premda nisu mogle dobiti odriješnje od grijeha. Katolička žena mogla je da učestvuje u sakramentima ukoliko je njen muž na islam prešao nakon sklapanja braka, ona je bila njegova prva žena i

⁴⁵ Sve do danas nezaobilazne studije: G. Stadtmüller, Die Islamisierung bei den Albanern, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 3 (1955) 404-429; P. Bartl, Kryptochristentum und Formen des religiösen Synkretismus in Albanien, *Grazer und Münchener Balkanologischen Studien*, Beiträge zur Kenntniss Südosteuropas und des Nahen Orients 2, München, 1967, 117-127. O pozicioniranju albanskog fenomena u balkanskim dimenzijama: S. Skendi, Crypto-Christianity in the Balkan Area under the Ottomans, *Slavic Review* 26 (1967) 227-246, 235-242. Noviji iscrpni sažetak: S.Zefi, *Islamizacija Albanaca i fenomen laramanstva tokom stoljeća (XV-XX) Razlozi i stav Katoličke crkve*, Zagreb, 2003, 127-178.

⁴⁶ A. Molnár, *Confessionalization n. d.*, 31-46.

nisu postojale zapreke za sklapanje braka. Treće pitanje odnosilo se na zloupotrebu krštenja muslimanske djece radi uklanjanja uroka, koju često pominje u svojim izvještajima i na koju su sveštenici najčešće prisiljavani. Bici je ovdje ponudio kompromisno rješenje: preporučio je da sveštenici obred krštenja obave samo spolja, bez potrebnih formalnosti. Inkvizicija je takvu mogućnost kategorički odbila, naglasivši kako dostojanstvo krštenja ne trpi nikakvo pretvorno postupanje. Istovremeno, strogo je zabranila dodjelu sakramenata kriptokatolicima: o tom pitanju savjetnici Inkvizicije zauzeli su jasno stajalište, što su na sjednici održanoj u prisustvu pape (*coram Sanctissimo*) potvrdili i kardinali Svetog Oficija.⁴⁷

Bicijevi podnesci jasan su odraz prelaznih ideja misionarskih naraštaja prve dvije decenije 17. vijeka, koje se nalaze između starog i novog misionarskog koncepta. Nadbiskup je izvorno pripadao onim misionarima dalmatinskih korijenja, koji su dolazili izvana, uglavnom bez poznavanja balkanskih i osmanskih prilika, gajivši nerijetko nerealne zamisli o širenju vjere. Apostolski vizitatori koji su u drugoj polovini 16. stoljeća poslani u unutrašnjost Balkanskog poluostrva, dalmatinski prelati zainteresovani za život katolika pod osmanskom vlašću iliprvi (djelimično takođe dalmatinski) isusovački misionari pravili su ozbiljne planove pokatoličenja pravoslavaca, a ponekad čak i muslimana.⁴⁸ Marin Bici na svom jednogodišnjem putovanju Balkanom detaljno je upoznao lokalne odnose, a svojih snova prema svjedočanstvu izvještaja iz 1622. nije se odrekao čak ni u starosti. Sljedeći naraštaj balkanskih prelata, u prvom redu Bicijev bliski saradnik, vikar i nasljednik Pjetro Masareki smatrali su nemogućim preobraćanje pravoslavaca, pa je za prvenstven cilj misionarskog djelovanja postavljena duhovnička briga o katoličkim manjinama.⁴⁹ Veliku važnost Bici je pridavao i vojnim sposobnostima balkanskih (naročito albanskih) katolika, što takođe podsjeća na stajališta koja su obilježila vrijeme dugog protuturskog rata (1591-1606). S druge strane nadbiskup je iznio brojna zapažanja i zamisli koje već ukazuju na misionarsku strategiju nakon 1622. godine, pa tako oživljavanje mreže kolegija koji se vezuju uz Grgura XIII, slanje obrazovanih misionara u inostranstvo i reorganizaciju crkvene hijerarhije. Te mjere postale su podloga balkanske

⁴⁷ Zapisnik sjednice Svetog Oficija (6. decembra 1612.): Archivio della Congregazione per la Dottrina della Fede, Decreta Sancti Officii vol. 1612. pag. 576-577. Dopis kongregacije Biciju (Rim, 15. decembra 1612.) sačuvan je u prijepisu sačinjenom 5. septembra 1625: APF SOCG vol. 262, fol. 39r-40v. Rimska Inkvizicija 1625. i 1641. usvojila je rješenje istog smisla o krštenju muslimanske djece radi zaštite od uroka: S. Zefi, *Islamizacija Albanaca n. d.*, 151-152.

⁴⁸ A. Molnár, *Le Saint-Siège n. d.*, 107-121.

⁴⁹ K. Draganović, Izvješće apostolskog vizitatora Petra Masarechija o prilikama katol. naroda u Bugarskoj, Srbiji, Srijemu, Slavoniji i Bosni g. 1623. i 1624. *Starine JAZU* 39 (1938) 1-48, 6, 11, 27-28.

misionarske politike Kongregacije za širenje vjere, što se nesumnjivo može zahvaliti preporukama prethodnog naraštaja misionara.

Treću intrigantnu pouku predstavljaju različite reakcije dva vrhovna tijela Svete stolice, Kongregacije Koncila i Kongregacije za širenje vjere.⁵⁰ Najvažniji zadatak prvog tijela bio je što cjelovitijesprovođenje zaključaka Tridentskog sabora, pa nije iskazivalo pretjeranu fleksibilnost prema specifičnim problemima misionarskog područja, iako mu se Kongregacija za širenje vjere u 17. stoljeću zbog teološke kompetentnosti u više navrata obraćala s teorijskim problemima.⁵¹ Potpuni nedostatak kreativnosti može se iščitati i iz odgovora kojim je Kongregacija Koncila nakon šest mjeseci odgovorila na nadbiskupov izvještaj *ad limina* od 10. augusta 1622: kardinali su izrazili žalost zbog teškog stanja njegove crkve, pozivajući ga da iz dana u dan jača svoju prelatsku marljivost, bez ikakvog odgovora na stvarne teškoće i prema svemu sudeći realnu namjeru da se povuče.⁵²

Za razliku od toga Kongregacija za širenje vjere odmah je prepoznala problem, a imala je i idej kako ga riješiti. Istovremeno s podnošenjem izvještaja Bici se u podnesku obratio vrhovnom misionarskom tijelu, pozivajući se na svoje duže izvještaje i preporuke o širenju ili barem očuvanju katoličke vjere, iznijevši želju o odricanju i zatraživši starosnu penziju.⁵³ Napo-

⁵⁰ Prema Bicijevom izvještaju *ad limina* osim tri kongregacije (uključujući i Rimsku inkviziciju) koje se spominju u članku stupio je u vezu i s Konzistorijalnom kongregacijom saopštivši tom vrhovnom tijelu tačne razloge napuštanja rezidencije. Pripadajuću dokumentaciju, međutim, nisam pronašao u onim spisima kongregacije koji dolaze u obzir u hronološkom smislu: AAV Archivum Concistoriale, Congregationis Consistorialis Acta vol. 1589-1632.

⁵¹ A. Molnár, *Le Saint-Siège n. d.*, 331-333.

⁵² „Domino Archiepiscopo Antibarensi. Perillustris etc. Amplitudinis tuae procurator ad visitanda Beatorum Apostolorum limina ablegatus ad praescriptum constitutionis sanctae memoriae Sixti V. proximis superioribus diebus ipsa limina pie ac reverenter visitavit, deque istius Ecclesiae miserabili statu plura retulit Sacrae Congregationi illustrissimorum patrum Tridentini Concilii interpretum, cui eiusmodi relationum excipiendarum munus iniunctum est. Qui quidem patres istius Ecclesiae vicem vehementer indolerunt, atque amplitudinem tuam summopere hortandam duxerunt, ut pastoralem suam industriam ac diligentiam in commisso sibi grege custodiendo ac curando quotidie magis augeat, saepius cogitatione repetendo se positum pastorem regere Ecclesiam, quam Jesus Christus acquisivit sanguine suo. Quod de amplitudinis tuae pietate sperantes omnipotentem ac misericordem Deum precantur, ut pios eius conatus omnes sua ope fovere, eaeque gratiae suae praesidio semper adesse dignetur. Die X. augusti 1622.” AAV Congregazione del Concilio, Libri Litterarum Visitationum Sacrorum Liminum vol. 5, fol. 108r.

⁵³ „Illustrissimi et reverendissimi signori. Havendo l'arcivescovo d'Antivari humilissimo servitore delle vostre signorie illustrissime et reverendissime in una succinta informazione rappresentati lo stato miserabile della christianità di sua giurisdizione nei regni di Macedonia, Albania, Servia e Bulgaria in partibus infidelium, col modo che a lui pareria efficace di agitarla, per almeno sustentarla nella santa fede, et accioch'ella più lungamente non patisca per non poter esso arcivescovo tornar a continuar il divin servitio in quelle parti, come già fu mostrato, le supplica riverentemente (accioché lasciato l'arcivescovato, vi si possaman-

menu o datiranju spisa (te istovremeno ili nešto kasnije podnesenog izvještaja) dobijamo od zapisa sekretara kongregacije Frančeska Ingolija od 3. juna 1622. koji se nalazi na spoljašnjem dijelu izvještaja: predlaže razgovor s papom radi zbrinjavanja biskupije (zapravo nadbiskupije).⁵⁴ Vjerovatno u to vrijeme u posjed Kongregacije dolazi i oko dvadeset pet uvjerenja o Bicijevim duhovničkim aktivnostima, od kojih je nažalost sačuvan samo popis. Radi se djelimično o dokumentima koje sadrži svezak s izvještajima, na koji se popis poziva (*libro della relatione*), no navode se i novi te drugdje nepoznati spisi.⁵⁵ Popis nedvosmisleno dokazuje kako je kongregacija za informisanje o južnom Balkanu koristila nadbiskupove izvještaje i dokumentaciju o njegovom djelovanju.

Stari nadbiskup nakon godinu dana ponovio je svoju molbu: naglasio je kako se ne može odreći službe dok ne primi odgovarajuću penziju.⁵⁶ Njegova stvar ponovo je odložena, a Ingoli je smatrao da se prije odluke ne može donijeti odluka o mirovini.⁵⁷ Početkom 1623. Bici je za nasljednika preminulog sapskog biskupa Pietra Budijapredložio rapskog franjevca Geremiju Nimirija, koji je proveo dosta vremena na papskom dvoru i bio dobrano italijanizovan (*ben italianato*), a pored *ilirskog* (slovenskog) dobro je naučio i albanski jezik. Vrijedio je za dobrog teologa i propovjednika, a u vrijeme Bicijeve misije djelovao je u Albaniji i Srbiji te bio izuzetno cijenjen među nadbiskupima zbog svoje propovjedničke nadarenosti.⁵⁸ Na sjednici kongrega-

dar un altro pastore dei molti soggetti di qualità, che vi andariano) di premer che sia provisto di qualche sustentamento alla sua vecchiaia, trovandosi egli (non senza qualche mal esempio) in gravissima povertà, doppo haver in quelle parti et in XV anni del suo ministerio da lui operato senza nessun aiuto ecclesiastico dissipate le sue sustanze, che li bastavano per il suo honesto vivere nella sua patria, dove è nato nobilmente. E non solo tornerà a gran servitio di Dio e beneficio di detta christianità, ma esso arcivescovo ne resterà obligatissimo alle vostre signorie illustrissime et reverendissime. Quas Deus etc.” APF SOCG vol. 382, fol. 94r.

⁵⁴ „Die 3 junii 1622. Agatur cum Sanctissimo, ut arbitrio suo provideat de episcopatu predicto in regno, vel pensione vel de victu. Saulius cum Barberino aut Milino.” Na istom mj, fol. 99v. Predmet taj dan nije razmatran na sjednici kongregacije: APF Acta Sacrae Congregationis (dalje Acta), vol. 3, fol. 11r-12r.

⁵⁵ *Summario di alcune testimonianze dell'operationi dell'arcivescovo d'Antivari nel suo ministerio in Turchia*. APF Scritture riferite nei Congressi, Dalmazia Miscellanea vol. 3, fol. 217r-218v. Važniji ranije nepoznati dokumenti: dva ohrabrujuća pisma kardinala Scipiona Borghesea; pismo Bicijevog brata (4. decembra 1609) s kojim dostavlja novac za nastavak putovanja i žali se da je na nadbiskupove aktivnosti porodice do tada potrošila već 2000 dukata; pisma zahvale albanskih prelata, barskih građana i barskog bilježnika Pietra Goettija nakon odlaska nadbiskupa (datum posljednjeg pisma: 10. jula 1623).

⁵⁶ APF SOCG vol. 383, fol. 120r.

⁵⁷ Ingolijeva bilješka 9. maja 1623. Na istom mj, fol. 121v. Dnevni red istodnevne sjednice kongregacije ponovno nije sadržao pitanje barske nadbiskupije: APF Acta vol. 3, fol. 39v-40v.

⁵⁸ APF SOCG vol. 383, fol. 43r, 44v. Nije ga naslijedio on, nego Giorgio Bianchi. A. Molnár, *Le Saint-Siège n. d.*, 357.

cije koja je održana 20. februara 1623. kardinali su zajednički razmatrali pitanja nasljednika barskog nadbiskupa i sapskog biskupa, što potvrđuje da su Bicijevo odricanje smatrali gotovim činom; papa Grgur XV htio mu je dodijeliti poštenu penziju.⁵⁹ Papa je nakon mjesec dana potvrdio svoju odluku: nadbiskup treba da se odrekne službe i dobije odgovarajući prihod.⁶⁰ Na preporuku kardinala Farnesea, papa Urban VIII odlučio je da imenuje splitskog arhidakona Girolama Allegrettija, ali se unapređenje ipak nije dogodilo.⁶¹ Bici se na kraju nabiskupske dužnosti odrekao u ljeto 1624,⁶² a naslijedio ga je njegov sofijski i srpski vikar i balkanski apostolski vizitator Pjetro Masareki, koji je kako bi se izbjegle ranije nesuglasice dobio i administraciju praznih srpskih biskupija.⁶³ Bicijevi prihodi, koji mu uostalom nisu dugo trebali, ne spominju se u spisima kongregacije: stari nadbiskup preminuo je nakon šest mjeseci, 1. februara 1625. u Rimu.⁶⁴

⁵⁹ „Cum nuntium esset allatum obiisse reverendissimum Petrum episcopum Sappatensem, et huius Ecclesiae occasione actum esset de archiepiscopo Antibarensi renunciare Ecclesiam suam volenti, quia non potest iustus de causis in ea residere, fuit cardinali Valerio mandatum, ut de personis idoneis ad episcopatum et archiepiscopatum predictos se informaret, et in alia congregatione referret. Ut ne archiepiscopus Antibarensis ob renunciationem mendicare cogereetur, Sanctissimus dixit de aliqua honesta pensione providendum esse.” APF Acta vol. 3, fol. 33r.

⁶⁰ „Cum de archiepiscopo Antibarensi rursus actum esset, Sanctissimus stetit in decretis alias factis, quod scilicet archiepiscopus renunciet, et quod de aliqua pensione provideatur.” 21. marta 1623. Na istom mj, fol. 36v.

⁶¹ 16. oktobra 1623. Na istom mj, fol. 64v. O Allegrettiju vidjeti: I. Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, *Analecta Croatica Christiana VII*, Zagreb, 1975, 185-186.

⁶² Namjeru odricanja od službe iskazao je pred javnim bilježnikom 26. jula 1624, primjerak izjave nalazi se u zapisniku kanonskog propitivanja o Pietru Massarechiju. AAV Dataria Ap., Processus Datariae vol. 3, fol. 571r.

⁶³ „Archiepiscopus Antibarensis fuit concessus D. Pietro Massarecchio visitatori apostolico per decretum sequens. Quoniam in regno Serviae sub dominio Turcarum existenti unus sufficit episcopus, Sanctissimus de consilio et assensu cardinalium Congregationis de Propaganda Fide D. Petrum Masarecchium, presbiterum Prisreniensem, olim in eodem regno Serviae et in urbe Sophiae vicarium generalem, et deinde in partibus Ungariae Turcis subiectis et in regnis Serviae, Bosnae et Bulgariae visitatorem apostolicum archiepiscopum Antibarensensem cum administratione episcopatum eiusdem regni Serviae vacantium designavit, iussitque processum et alia de more fieri, ut quamprimum dictus D. Petrus ad dignitatem praedictam promoveri, ac promotus et consecratus ad curam fidelium in dicto regno degentium habendam et fidem catholicam ibi propagandam mitti possit.” 7. jula 1624. APF Acta vol. 3, fol. 117v.

⁶⁴ Zanimljiva je okolnost da registri kongregacije tokom rasprave koja je trajala preko dvije godine nisu sačuvali spise naslovljene na Bicija: APF Lettere e Decreti della Sacra Congregazione vol. 1-3.

Vrela

1.
Izvjestaj ad limina barskog nadbiskupa Marina Bicija
Kongregaciji koncila

5. marta 1622.

Autograf.

Barski nadbiskup i primas Srbije Marino Bici obavlja pohod ad limina.

Prije tri godine podnio je opširan izvještaj o stanju svoje crkve i vjernika koje je posjetio, koji pod njegovom primaskom jurisdikcijom žive pod osmanskom vlašću u Epiru, Makedoniji, Srbiji i Bugarskoj. Ovom prilikom samo pridodaje kako vjersko stanje njegovih vjernika i služenje Bogu trpi veliku štetu zbog njegove odsutnosti iz sjedišta, pa traži finansijsku pomoć i imenovanje novog nadbiskupa. Usljed neobrazovanosti sveštenstva, naime, proširile su se zloupotrebe te posebno kriptohrišćanstvo.

Uz to traži da se pojedinim klericima [albanskog] naroda omoguće studije, kako ovaj katolički ratnički narod, koji je nekad pod vođstvom Skenderbega izvojevao tolike pobjede protiv Turaka, ne bi usljed nedostatka sveštenika postepeno propao na vratima Italije.

ASV Congregazione del Concilio, Relationes Dioecesium vol. 56, fol. 11rv., 12v.

[*Tuđom rukom:*] 1622.

Illustrissimi et reverendissimi domini.

Marinus Bizzius miseratione divina et Sanctae Sedis Apostolicae gratia archiepiscopus Antibarensis et regni Serviae primas, uti filius devotus et obediens eidem Sanctae Sedi, accedit ad sacra limina visitanda, suo muneri satisfactorus.

Et quia praeterito triennio satis diffusam relationem praesentavit circa statum suae Ecclesiae et numerosi caetus christifidelium a se olim pro maiori parte visitorum, tam in civitate et agro Antibarensi, quam in Epiro, Macedonia, Servia et Bulgaria sub Ottomanica tyrannide suae iurisdictioni metropolitico et primatiali iure subiectorum; ad illam se referens nil aliud subiungendum putat, nisi quod dictorum christifidelium status spiritualis et cultus

divinus inter eos quotidie magis ac magis sine praesentia pastoris patitur et patietur detrimentum, cum ob rationes iam in Sacra Consistoriali Congregatione allegatas et probatas residentia illa dicto archiepiscopo facta sit impossibilis. Propterea iamdiu summopere optat sibi de aliquo subsidio provideri ad sustentationem sexagenariae suae senectutis, quae nimia paupertate premitur, post dissipatas suas substantias ob divinum servitium a se, dum potuit, prestitum in eo ministerio, ut resignato archiepiscopatu provideantur iidem christifideles de alio pastore, saltem ad divini cultus inter eos sustentationem in iis partibus perneccessario, cum passim minuatur ob imperitiam praesertim ecclesiasticorum, nullum aliud idioma nisi maternum communiter intelligentium, ac scholis etiam gramaticae carentium. Ideo non pauci abusus irrepserunt, et multi fideles, dum credunt sibi reservatam spem salutis, in solo corde christianam fidem retinendo ad Maumettanam sectam defecerunt, et fere quotidie deficiunt.

Suggerit propterea archiepiscopus illustrissimis et reverendissimis dominis, satis necessarium esse ad salutem tot animarum in illis partibus degentium, ut aliquo numero clericorum illius nationis locus studendi designetur, ne genus catholicorum christianorum armis potentium, tot praeclaris victoriis contra Turcas Scanderbegh duce elapsis temporibus insignitorum, in foribus Italiae ob defectum operariorum paulatim totum (quod Deus avertat) pereat.

[*Adresa:*] Sacrae Congregationi illustrissimorum dominorum cardinalium Concilii Tridentini interpretum.

[*Tuđom rukom:*] Antibarensis. Relatio XII trienni exhibita hac die V. martii 1622.

2.

Izvjestaj barskog nadbiskupa Marina Bicija Kongregaciji za širenje vjere

Bez datuma [prije 3. juna 1622]

Autograf.

Oduševljenje zbog osnivanja Kongregacije za širenje vjere podstaklo je autora ovog izvještaja da iznese sažetak svojih misionarskih iskustava i preporuka za nastavak rada. Njegova nadbiskupija obuhvata katolike Makedonije, Albanije, Srbije i Bugarske, protežući se dakle na teritoriju omeđenu Grčkom, Trakijom, Vlaškom, Ugarskom, Dalmacijom i Jadranskim morem.

U ovim zemljama žive Turci, Jevreji i hrišćani. Latinski hrišćani bezuslovno se pokoravaju papi, u danima posta suzdržavaju se od večernjeg obroka, a petkom ne jedu jaja i mlječne proizvode; kad sretnu sveštenika uvi-

jek ga pozdravljaju rukoljubom. Broj katolika u Albaniji u nekadašnjih 17 dijeceza dostiže skoro 300.000 duša, od kojih spominje skadarsku, drivatsku, svačku, ulcinjsku i barsku biskupiju.

Hrišćani grčkog obreda neprijateljski su nastrojeni prema latinskim hrišćanima, svoju vjeru šire nasilno, a u Srbiji i Bugarskoj čine većinu, dok u Albaniji broj katolika nadilazi ukupan zbroj pravoslavnih i muslimana. U nekim regijama (u dukađinskoj regiji i planinskom dijelu Sjeverne Albanije) živjeli su samo katolici, koji su u svom slobodnom stanju ne samo očuvali vjeru, već redovno izvodili oružane napade na okolna turska naselja.

Najveći broj Turaka živi u Makedoniji i Bugarskoj, dok Jevreji tvore većinu u Solunu, gdje ih je iz Španije protjerao kralj Ferdinand Katolički.

Autor izvještaja obišao je najveći dio barske primaske provincije, koju ubraja među evropske regije s najboljim prirodnim uslovima, čiji stanovnici još od vremena Aleksandra Velikog i Skenderbega posjeduju izuzetne vojničke vrline, te su protiv Osmanlija izvojevali svijetle pobjede. Ozbiljnom prijetnjom smatrao je produženje osmanske vladavine, što bi tada još mnogobrojno katoličko stanovništvo moglo navesti na prihvatanje islama ili pravoslavlja. Razlogom smanjenja broja katolika smatrao je vjerničko neznanje, koje je proizlazilo iz malobrojnosti i potpune neobrazovanosti sveštenstva. Zbog nedostatka škola i knjiga na narodnom jeziku, sveštenici koji su govorili samo maternji jezik bili su u potpunosti isključeni iz visokog školstva, pa nisu mogli da pruže duhovnu podršku svojim vjernicima.

Tokom svojih putovanja primijetio je da zbog nesposobnosti sveštenika vjernici ne učestvuju u milostima propovijedi i sakramenata, posebno ispovijedi i svete pričesti. Istovremeno je morao da trpi slabe sveštenike, bez kojih bi vjernici u potpunosti ostali prepušteni širenju islama i pravoslavlja.

Među najtežim posljedicama spominje kako je u Albaniji od vremena pape Grgura XIII islam prihvatilo oko 150 naselja, što je većina stanovnika učinilaspolja, istrajavši u duši u katoličanstvu. Osim toga, događale su se ozbiljne zloupotrebe sakramenata: vjernicima je sakrament bolesničkog pomazanja bio nepoznat, ženidba je sklapana na turski način, turska djeca krštena su zbog praznovjerja. Sveta misa prikazivana je na neposvećenim ili nepropisno posvećenim prenosnim oltarima, jer u crkvama zbog straha da Turci ne unište relikvije nije bilo oltara, niti krstionica, kako ih Turci ne bi isprevertali. Sklopljen je veliki broj mješovitih brakova i brakova između rođaka. Plemena dukađinske regije jedva je mogao navesti na korišćenje gregorijanskog kalendara jer su istrajavali na starom načinu računanja vremena.

Sveta stolica do tada nije pružala efikasnu pomoć jer nije baš vjerovala autoru izvještaja. Osim duhovnih pobuda, podrška je bila važna i zbog strateških razloga: ukoliko bi taj ratoborni narod u vratima Italije prihvatio islam, posljedice bi bile teške po cjelokupno hrišćanstvo.

Za unapređenje situacije predložio je tri rješenja.

Prva mogućnost je osiguravanje mjesta u italijanskim zavodima za seminariste iz najugroženijih krajeva. Tako bi valjano obrazovani sveštenici po povratku u svoj zavičaj osim puno efikasnije brige o katolicima lako mogli preobratiti i pravoslavce, koji su takođe živjeli u velikom neznanju. Papa bi po uzoru na Grgura XIII za potrebe balkanskih seminarista mogao osnovati samostalan institut.

Drugo sredstvo je slanje izvrsnih i revnosnih misionara, koji bi lokalne sveštenike naučili propisnoj dodjeli sakramenata, barem do povratka lokalnih seminarista.

Na kraju, zatražio je od pape da popuni biskupski prijesto. U toj regiji biskupi uživaju golem ugled i održavaju strogu disciplinu, pa je u dijecezama koje su imale biskupa naišao na odnose koji nisu zaostajala za onima u središtu Italije. Ukoliko papa ne pošalje nove biskupe, predlagao je da ispražnjene dijeceze povjeri prelatima koji su djelovali na licu mjesta, koji bi uz odgovarajuće prihode mogli raditi i u problematičnim sjedištima. Biskupski rad ne sprečava samo siromaštvo, nego i pohlepa turskih službenika, kojima biskupi neprestano moraju donositi darove kako bi zadobili njihovu blagonaklonost i uopšte mogli ostati u svojim dijecezama.

Bez spoljne podrške niti jedan biskup ne može duže ostati na osmanskoj teritoriji, izuzev ako posjeduje privatnu imovinu, budući da je crkvena imovina u turskom vlasništvu, pa biskupi žive od potpore siromašnih vjernika. To nije dovoljno za odbranu od uznemiravanja, posebno kad ih tuže kod turskih vlasti, što se i njemu dogodilo. Stoga je morao prekinuti putovanje trenutku kada je već osigurao rezidenciju i prihode zahvaljujući dozvoli iz Carigrada, koja je na kraju propala.

Živio je od vlastitog imetka, služeći u toj regiji petnaest godina bez crkvene pomoći, pa je na kraju potpuno osiromašio. Napustio je dijecezu, očeukuje penziju i slanje novog nadbiskupa na njegovo mjesto.

BAV OttobonianiLatini cod. 2536, fol. 282r-285v.

Illustrissimi et Reverendissimi Signori.

Havendo piaciuto alla divina bontà per suo gran servizio e salute di molte anime ispirar l'errettione di questa Sacra Congregatione de Propaganda Fide, ha parso a me Marino arcivescovo d'Antivari⁶⁵ humilissimo servitore delle vostre signorie illustrissime e reverendissime convenirsi, come

⁶⁵ Antivari, Bar.

a capo spirituale d'una numerosa christianità fra i Turchi nei regni di Macedonia, Albania, Servia e Bugaria, col rapresentarle l'infrascritta informazione tanto maggiormente provocar il loro santo zelo a porger anco a detta chistianità quegl'agiuti, ch'elle desiderano, e dei quali si tiene bisogno estremo in quei paesi, che tutti confinano per Levante, e mezzogiorno con la Grecia e con la Tracia, per settentrione con la Valachia et Hungaria, e per occidente con la Dalmatia e col Mar Adriatico, dal qual si divide l'Italia dall'Albania col tramite di sole 80 miglia.

Sono al presente tutti li sopradetti paesi habitati indistintamente da Turchi, Giudei e christiani, e di questi parte sono Latini, i quali convenendo con la Chiesa Romana riconoscono il Sommo Pontefice per capo di Santa Chiesa e per vicario di Christo, e dagl'ordini e governo suo omninamente dependono. Tutta buona e devota christianità, inclinata molto agli atti della pietà e devotione; tiene in somma venerazione il Pontefice Romano; nei giorni dei digiuni tralascia communemente la refettion della sera; nei venerdì s'astiene anco dall'ova e dai latticini, e non vi è alcun di loro che incontrandosi in un sacerdote non gli baci la mano; con altri molti segni di buoni christiani, il numero dei quali in Albania sola ascenderà a puoco meno di 300 mila anime in XVII diocesi, comprese quelle di Scutari,⁶⁶ Drivasto,⁶⁷ Suazzi,⁶⁸ Dulcigno⁶⁹ e di Antivari, che è la metropolitana, seben queste sono di qua dalle fiumane del Drino⁷⁰ e della Boiana,⁷¹ ma tutte sotto il dominio de infedeli.

L'altra parte è di rito Greco, contraria e nemica de Latini, si mantiene nello scisma, né cessa con l'occasione di accrescer e propagarlo. Questa gente nella Servia e nella Bulgaria prevale di numero ai Latini, i quali poi in Albania superano di numero gli scismatici e i Turchi; anzi si come in alcun altre populationi non vi sono se non Latini, così fra i populi Ducaini⁷² et alcuni altri, che habitando quelle montagne per la maggior parte inaccessibili, e che s'attraversano per tutt'Albania ed entrano in Bulgaria, non solo conservano con la loro libertà la fede christiana, ma con l'armi in mano infestano e disertano tutti i luochi circonvicini dei Turchi, dai quali sono cinti da tutte le parti.

Sono poi li Turchi di maggior numero in Macedonia et in Bulgaria che non sono li christiani et i Giudei, i quali finalmente avanzano gl'altri in Te-

⁶⁶ Scutari, Shkodra, Al.

⁶⁷ Drivasto, Drisht, Al.

⁶⁸ Svač, ma Šas (Shas).

⁶⁹ Dulcigno, Ulcinj.

⁷⁰ Rijeka Drim.

⁷¹ Rijeka Bojana.

⁷² Dukadin, sjevernoalbanska regija s katoličkim stanovništvom, po kojem su zbirno prozvana lokalna plemena i plemena koja potiču iz tog kraja.

ssalonica, hoggi chiamata Salonicchi,⁷³ essendovi sene andata gran quantità doppo che da Ferdinando re catholico⁷⁴ furon cacciati di Spagna.

Per la cognitione ch'io tengo di detti paesi per haverne personalmente scorsa e praticata gran parte, mentre nel mio ministerio potei essercitarvi il mio buon animo nel divin servitio andando in visita, e con la debolezza mia servendo et agiutando quella christianità latina, che in tutti li sudetti paesi riconosce la chiesa d'Antivari per sua metropolitana e primatiale, non si può dir, se non che quanto spetta al temporale, non so a qual altro paese di Europa cedano di felicità di clima e di bontà e fecondità di terreno, poiché l'aria vi è salutifera, e l'abondanza del vivere inestimabile, e tuttavia quella christianità (seben oltremodo maltrattata dai Turchi) ritiene quei spiriti militari, coi quali già sotto Alessandro Magno⁷⁵ quei popoli vinsero l'Oriente, e al tempo dei ancestri sotto la scorta di Scanderbegh⁷⁶ con puoco numero rintuzzaron la potenza e superbia ottomana, riportandone tante e così gloriose vittorie. Ma convenendoli al presente gemer sotto il duro giogo dei Maumettani, deplorano la loro lunga cattività e miseria, ridotta a tal segno che se dalla potente mano di Dio non vengono sollevati, in breve col resto che ancora si mantiene in piedi, abbandonati dalla luce della vera fede, corrono a pericolo di restar ingombrati dalle tenebre dell'infidelità, abbracciando il Maumettesmo, o pur di sottrarsi dall'obedienza del vicario di Christo con accettar lo scisma dei Greci che li confinano, anzi già in gran numero stanno meschiati fra loro. Perché è vero che i Latini quotidianamente in quelle regioni si diminuiscono più per grande ignoranza delle cose appartenenti alla fede che per malitia. Poiché il numero degli operarii puoco, e quelli quasi tutti di puoca o di nessuna dotrina, per non haver scole di nessuna sorte, ne intender altra lingua, che la materna, nella quale non hanno libri, dove studiando potessero rendersi habili per il carico e ministerio, nel qual sono applicati.

Dal che avviene che in quelle visite trovai che in puochi luochi quei popoli da simili operarii ricevessero alcun agiuto di momento, non partecipando di quei sussidii che nella Chiesa Santa sì copiosamente si somministrano con sermoni e ragionamenti spirituali e con l'amministrazione dei sacramenti, massime della confessione e comunione, altri tralasciati, altri malamente e senza frutto amministrati da ministri inetti et insufficienti. Onde tanti che chiedevano il pane della vita, non haveano chi sapesse spezzar e porgergli. E nondimeno conveniva tollerar l'insufficienza di tali ministri, accioché non

⁷³ Thessaloniki, Gr.

⁷⁴ Španjolski vladar Ferdinand Katolički: Kralj Aragonije pod imenom Ferdinand II, (1479-1516), kastiljski kralj pod imenom Ferdinand V, kasnije regent (1475-1516), napuljski kralj pod imenom Ferdinand III (1504-1516).

⁷⁵ Makedonski vladar Aleksandar Veliki (336-323. pr. Kr.).

⁷⁶ Skenderbeg, Gjergj Kastrioti (Giorgio Castriota, Īskender beg), albanski knez i vojskovođa (1405-1468).

restasse abbandonato affatto il culto divino, e tanto maggiormente aperta la porta agl'operarii Greci e Maumettani di tirarli a se, mentre fra tanti lupi fossero restati pur senza qualche tal qual pastore.

Gli disordini che trovai introdotti per tal mancamento di dotrina, non si può credere quanti fossero, e quanto bene habbino impedito, e quanto male apportato, essendo molti e di gran consideratione e danno. Ma fra gl'altri in Albania sola si contano più di 150 populationi Latine che dalla felice memoria di Gregorio 13⁷⁷ in qua hanno accettato il Maumettesmo; e per grand'ignoranza la maggior parte di tali infelici rinegati persuadersi esser sicuri in consciencia di professar nell'esteriore il Maumettesmo, col ritenersi la fede solo nel cuore, per sottrarsi dalle gravezze e mali trattamenti dei Turchi; e quasi in ogni luoco trovai estinti li sacramenti dell'estrema unzione e del matrimonio, questo celebrandosi more Turcarum e dell'altro, schivandosi quei popoli semplici per certo vano rimorso di consciencia; et amministrarsi il sacramento del battesimo ai figlioli de Turchi, non per farli christiani, ma per alcuni interessi corporali, e specialmente, come essi dicevano, per levargli il fetore; e celebrarsi in ogni luoco sopra altari portatili o non consecrati, o mal consecrati, o esecrati, non si trovando quali in nessuna chiesa altari consecrati per dubio (come dicevano) che dai Turchi non li vengano levate et abbrugiate le reliquie; come nemeno trovai fonti battesmali, temendosi che i Turchi non gli li spandano. E si contrahevano le parentele coi Turchi e coi scismatici, e fra i Latini anco in gradi prohibiti. Et hebbi qualche difficoltà fra i popoli Ducaini soprannominati a ritenerli nella osservanza della correptione dell'anno, mentre pensavano per alcune loro vane osservanze tornar all'uso antico.

E trovai altri disordini di momento che per brevità si tralasciano, bastando haver accennati questi per far riflessione nel resto, e sottrar i loro bisogni spirituali, i quali non si possono con la penna in una breve e succinta relatione esprimere, ma bisognaria poterli rimirar con la presenza, come li vidi io, che per lo vero più volte mi commossero le viscere a compassione in veder tante migliaia d'anime redente col sangue di Christo in stato così miserabile e senza nessun agiuto da loro sin hora non conseguito, non per mancamento di buona volontà di questa Santa Sede, ma per non esser forse stato creduto tanto a chi fedelmente più volte non ha mancato di rappresentarlo per obbligo e per charità e zelo della loro salute, et anco per qualche ragion di stato humano. Poiché se questi popoli di tanto spirito militare che qui sulle porte dell'Italia paiono abbandonati da tutto il mondo, finalmente si risolvessero (il che Dio non permetta) di abbracciar tutti il Maumettesmo, si può imaginar ogn'uno quanto ne potrà patir tutto il resto del christianesimo.

⁷⁷ Papa Gregorius XIII (1572-1585).

Dunque per oviar ai mali, che potriano occorrere, e per conservar quell'anime al suo creatore con mantener et anco accrescer fra loro il culto divino, credo che principalmente consista in tre efficaci rimedii né difficili né di molta spesa.

L'uno è che si desse luoco a qualche numero de studenti cavati dai luochi più bisognosi dei prenominati paesi, i quali poi finiti i loro studii servissero in quelle parti nei gradi e ministeri, nei quali fossero giudicati più atti, altri per dignità maggiori, altri per minori, ciascuno secondo il suo dono e talento. Dal che si caveria gran frutto, mentre questi fatti sacerdoti di buona dotrina e di buoni essempii, tornando alle loro patrie, non solo potriano con le confessioni e predicationi ammaestrar e sostener nella fede i Latini, ma con le dispute e prediche far capaci della verità, e ridur sula vera strada anco gli scismatici circonvicini, e non con molta difficoltà per esser anco questi in tutti quei paesi comunemente di puoca dotrina, e per conseguenza di facil riduzione.

Questi luochi di studio non sariano di molta e forse di nessuna maggior spesa, se in tanti collegii, che sono in Roma per servitio de scolari, d'alcuni dei quali doppo i loro studii non si vedono quei buoni effetti, che si doveriano, ne fossero accettati de questi, che sono tanto necessarii per sostentar una christianità, che qui vicina con miserabile spettacolo si va perdendo. Se però la Santità Sua con imitatione della felice memoria di Gregorio 13 suo predecessore, non si compiacesse di erriger un collegio particolare per detti studenti.

L'altro rimedio io crederei che sarebbe inviar in quelle parti (almeno finché qualche numero di detti scolari finissero i loro studii) alcune missioni di persone pie e pratiche di buona mente e zelo, le quali instruissero gli ecclesiastici all'aministration de sacramenti et agiutassero insieme a portar il peso dei ministerii soliti a portarsi in simil missioni.

Il 3° rimedio, forse non inferiore ai sopradetti, presuponendosi che la presenza dei vescovi in quelle parti sia (com'è) di sommo giovamento, come vidi io in effetto alcune di quelle diocesi, che n'erano proviste, esser in così buon stato che puoco meglio si poteva desiderar in meza Italia, parendo che ogn'uno hebbi sempre rivolti gli occhi verso il vescovo, e tenendolo in gran veneratione, obediscono ai cenni, nonché ai suoi comandamenti, stando con riguardo di non commetter cosa, che importasse la sua disgratia, e lo provocasse a castigargli con l'escomunica, della qual comunemente hanno gran timore. Sarebbe dunque di grande agiuto, se non paresse alla Santità Sua di accrescer il numero di essi vescovi, con provederne qualche altra diocesi delle più bisognose almeno con questi puochi, che vi sono, allargar alquanto la mano in agiutarli con qualche puoco di pensione per potersi mantener in quelle residenze, le quali sono difficili, non solo per la povertà dei vesco-

vi, ma anco per l'avaritia e rapacità dei Turchi, i magistrati dei quali et altri provinciali convien al vescovo tenir del continuo regalati per conservarsi benevoli e mantenersi nel paese, e per repararsi dall'insolente della plebaia, convien quasi sempre tenir la casa aperta alla voracità et ebrietà loro; essendo a questi più sottoposti i vescovi, che altri christiani, per esser essi più mal visti e più reputati commodi degl'altri.

E questo ai vescovi è di gran spesa e fastidio, com'io ancora sperimentai, mentre vi stetti. Sichè senza agiuto è quasi impossibile potervisi lungamente mantener a chi però non avesse assai del suo, perché essendo i beni ecclesiastici comunemente usurpati dai Turchi, li vescovi non hanno altro che alcune puoche contributioni e quasi elemosine somministrateli da quei poveri christiani, e non ad ogni vescovo. E queste non sono bastanti, massime convenendoli ben spesso (oltre li sudetti regalamenti e spese) accomodar con danari le avanie promosseli da quei barbari, specialmente quando li prendono in urto con le suspitioni, per le quali alcuni vi hanno persa la robba e la vita, sicome a me ancora avvenne quasi simil incontro che essendo stato da persone di mala consciencia posto in alcune suspitioni ai Turchi, et anco ad altri, (come già ne restò informata la Sacra Congregazione Concistoriale), mi convenne ceder alla tempesta, e lasciar imperfette le mie attioni e la soprintendenza di tante diocesi, che sono della giurisdizione d'Antivari, in tempo che havevo già stabilita la mia residenza in quelle parti con sufficienti rendite per certa concessione fattami in quegl'ultimi giorni in Constantino-poli, che poi per la mia assenza resti inesequita.

Ma accioché per me non patiscano tant'anime restate senza pastore, sto [domandando]⁷⁸ et aspettando che mi sia fatta gratia di qualche sustentamento alla [mia sessagenaria] canitie, havendo in quelle parti et in XV anni del mio [ministerio], che operai senza nessun agiuto ecclesiastico, spese e consumate le mie [sustanze], che essend'io ben nato nella mia patria, bastavano per il mio ho[nore], et hora me ne sto ridotto in grave e rinrescevole povertà, [non senza qualche] mal essemplio. Dico hora sto desiderando la gratia di detto sustentamento lasciato l'arcivescovato, si possa mandar un'altro pastore a quell'anime, che ne hanno sì gran bisogno. Si come con ogni riverente affetto supplico le vostre signorie illustrissime et reverendissime a far in ciò la reflection, che si deve, et agiutar questo mio giusto desiderio, mentre non mancano soggetti di ottimi requisiti per questo carico.

E queste quanto al presente m'occorre di rappresentar al loro santo zelo, non con altro fine che della sola gloria di Dio Nostro Signore e salute di tante anime, che prive di agiuto miserabilmente si perdono.

⁷⁸ Jedna riječ je nečitka zbog kidanja, dolje navedeni nedostaci proizilaze iz istog oštećenja stranice, riječi koje nedostaju sam dopunio prema tekstu podneska koji citiram u 52. bilješki.

[*Adresa:*] All'illustrissimi et reverendissimi signori, li signori cardinali della Sacra Congregatione de Propaganda Fide.

Informatione dell'arcivescovo d'Antivari intorno allo stato della christianità dei regni di Macedonia, Albania, Servia e Bulgaria in partibus infidelium.

[*Tuđom rukom:*] Per manus illustrissimorum et reverendissimorum dominorum cardinalium Sauli,⁷⁹ Bandini,⁸⁰ Surdi,⁸¹ Barbarini⁸².

Preveo: Ivan Tomek

Antal MOLNÁR

TWO UNPUBLISHED REPORTS OF MARINO BIZZI ARCHBISHOP OF ANTIVARI ON SERBIA AND ALBANIA (1622)

Summary

After its foundation (1622) the Congregation of Propaganda Fide assessed the situation in the mission territories immediately, and for this reason they asked not only the papal legates but also the bishops and priests working in missions to provide them with information. These reports are really exciting mainly because apart from the apostolic visitations they had a great impact on the decisions of the Congregation in establishing the mission institutions. The study publishes and analyses two so far unknown reports from 1622 prepared by Marino Bizzi, one of the most significant figures of the high priest generation of the Balkan missions prior to 1622. First, using some new sources as well the author describes the archbishop's activity, the valuable experience of his visitation, his relationship with the Roman Inquisition, then, an analysis of both reports follows. The analysis clearly shows that Bizzi represented mainly the old mission concept which believed in the conversion of Orthodox Christians. An essential difference can be noted between the reactions of the two Roman high authorities, the Congregation of the Council, and the Congregation of Propaganda Fide: whereas the former encouraged him, the latter saw to his resignation and the nomination of an efficient successor.

⁷⁹ Kardinal Antonio Maria Sauli, prefekt Kongregacije za širenje vjere (1622).

⁸⁰ Kardinal Ottaviano Bandini, član Kongregacije za širenje vjere (†1629).

⁸¹ Kardinal François d'Escoubleau de Sourdis, član Kongregacije za širenje vjere (†1628).

⁸² Kardinal Antonio Barberini, član i kasniji prefekt Kongregacije za širenje vjere (1632-1671).